

П. В. РОМАНЮК,
аспірант кафедри конституційного права Укра-
їни Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого

ВІЛЬНИЙ МАНДАТ ЯК ЕЛЕМЕНТ ПРЕДСТАВНИЦЬКОЇ ДЕМОКРАТІЇ: ІСТОРИКО-ТЕОРЕТИЧНІ НОТАТКИ

У статті розглядаються питання становлення і розвитку моделі вільного представництва. Метою статті є висвітлення загальнотеоретичної характеристики вільного типу представницького мандата шляхом аналізу конституційно-правової думки та узагальненого практичного досвіду діяльності представницьких органів. Також у роботі висвітлюються конституційно-правові основи закріплення та функціонування вільного типу мандата в умовах вітчизняного конституціоналізму.

Ключові слова: вільний мандат, імперативний мандат, представницька демократія, представницька система, народне представництво.

Постановка проблеми. Конституція України закріплює систему ліберально-демократичних ідей, які визнаються основоположними для забезпечення поступу українського громадянського суспільства [1, с. 76]. Однією з таких ідей представницької демократії (наряду з принципами верховенства права, розподілу влад, вільних виборів) є теорія вільного мандата, що гарантує особливе становище представників, їх незалежність та невідповідальність перед виборцями. Попри це в сучасних умовах розвитку українських парламентських традицій у суспільстві зростає кількість скептиків по відношенню до нього. Ураховуючи цей фактор, а також важливість забезпечення функціонування демократичної системи представництва, вважаємо за потрібне здійснити загальнотеоретичний аналіз змісту вільного типу представницького мандата та з'ясувати особливості закріплення та функціонування вільного типу мандата в умовах вітчизняного конституціоналізму, а також запропонувати можливі шляхи вдосконалення конституційного законодавства в аспекті досліджуваного питання.

Перші фундаментальні роботи, які безпосередньо чи опосередковано стосувалися теорії вільного представницького мандата в конституційно-правовому аспекті, належать Ж.-Ж. Руссо, Ш.-Л. Монтеск'є, Е.-Ж. Сійєсу, Е. Берку, Дж. Локку, Дж. С. Міллю.

Вагомий внесок у розвиток демократичних ідей зробили видатні діячі XIX ст., такі як А. Токвіль, Т. Джефферсон, Д. Медісон. Також проблеми представницького правління висвітлювалися в працях В. Гессена, А. Дайсі, Л. Дюгі, Г. Єллінека, А. Есмена, Б. Чичеріна та ін.

На сучасному етапі різні аспекти досліджуваної теми розроблено такими вченими-юристами: Ю. Г. Барабаш, А. З. Георгіца, В. П. Колісник, О. Л. Копиленко, Л. Т. Кривенко, М. П. Орзіх, В. Ф. Погорілко, В. В. Речицький, Ю. М. Тодика, М. В. Цвік, О. О. Чуб, В. М. Шаповал, Л. М. Шипілов, Ю. С. Шемшученко, Л. П. Юзьков та ін. На рівні дисертаційних досліджень в Україні окремими питаннями, що стосуються зазначеної проблематики, займалися Н. Г. Григорук, О. І. Радченко, О. Д. Чепель, О. А. Александров, В. М. Венгер, Х. І. Юркевич.

Проблеми вільного представницького мандата розроблялися в тому числі й у працях зарубіжних вчених – М. Амелера, Б. Манена, М. Прело, К. Хессе.

Історія. Появу ідей вільного мандата вчені пов'язують із періодом європейського просвітництва, зокрема з процесом розвитку англійського парламентаризму і боротьби депутатів за свої права, а також з іменами таких дослідників, як Е. Коук [2, р. 137], Нортон (1571 р.), Т. Сміт (1583 р.), В. Блекстон, [3, с. 53], Е. Берк [4, с. 41–42].

Англійські парламентарі одними із перших відмовилися від концепції наказового мандата, змінивши її вільним. У науковій літературі такий перехід пов'язують, як зазначає В. І. Фадєєв [5, с. 126], з практикою парламентської роботи, яка поступово ставала необхідним і постійним елементом державної діяльності. Депутати не мали можливості ефективно опрацювати питання, не виходячи за межі інструкцій та наказів: виникали нові питання вже після скликання парламенту, які вимагали прийняття нових інструкцій; нерідко представники одних груп виборців були змушені враховувати інтереси інших груп виборців, бажуючих домогтися будь-яких поступок з боку монарха в інтересах своїх виборців. У зв'язку з цим вказівки виборців з часом набувають загального характеру і надають представнику широкий простір у здійсненні ним своїх повноважень, що поставило під сумнів доцільність у їх дотриманні. Крім того, як зазначав Г. Сллінек, англійський парламент «вже при Тюдорах видав багатьма справами, стосовно яких інструкції були би неможливі або безглузді», і більше того, парламент установлював «постійні правила, які нормували його внутрішній розпорядок» [6, с. 380–381], у чому він був завжди самостійним, і виборці не могли наказувати своїм представникам дотримуватися їх вказівок при регулюванні цих питань. По-друге, враховуючи, що в нижній палаті англійського парламенту були поєднані всі громади, які представляли практично все вільне населення країни, це не могло не сприяти утвердженню погляду на члена парламенту як представника всього народу.

З кінця XVI ст. в Англії було усвідомлено одну з найважливіших засад нового політичного представництва, яка відбивалася у правилі, що депутати належать усій нації [7, с. 316], що виявилася теоретичною основою обґрунтування вільного депутатського мандата, сутність якого полягає в тому, що депутат як представник усєї нації, а не тільки своїх виборців не пов'язаний ніякими інструкціями і дорученнями, а керується тільки своєю совістю. В. Блекстон зазначав, що депутати не зобов'язані радитись зі своїми виборцями або запитувати їх думку з будь-якого приватного питання, якщо тільки самі не вважатимуть доцільним і розсудливим зробити це [8, с. 30–31], протиставляючи при цьому становище англійського депутата і представника у голландських Генеральних штатах, який цілковито пов'язаний наданими йому інструкціями.

Ідею вільного мандата також активно впроваджував у життя Е. Берк, який визнавав право депутата незалежно та самостійно ухвалювати політичні рішення, бути вільним у своїх діях, укладати компромісні угоди. У 1774 р. Е. Берк звернувся до своїх

виборців з промовою, в якій зазначив, що бажання виборців повинні здійснювати вплив на депутата, думка виборців заслуговує поваги, але разом з тим депутат не повинен приносити в жертву виборцям або будь-якій людині чи групі осіб свою об'єктивну думку, зрілий погляд, просвітницький розум. Він наголошував, що представник повинен служити виборцям не тільки своїм мандатом, але і думками; він представляє виборців замість служіння, якщо підкорює свої думки думці своїх виборців. Звертаючись до виборців, він зазначав, що вони обирають члена законодавчого збору, але, коли його вже обрано, він стає не представником Бристополу (окремого округу), а членом парламенту [4, с. 41–42].

Своє нормативне закріплення принцип вільного мандата отримав під час Великої французької революції, а саме у тексті декретів Національних зборів 1879 р., якими парламентарів звільнили від обов'язку дотримуватись інструкцій виборців.

Як зазначав учений і політичний діяч Франції того часу Ж.-А. Кондорсе: «Як представник народу я буду робити те, що, як я вважаю, найкраще відповідає інтересам людей. Вони призначили мене виражати мої ідеї, а не їхні; абсолютна незалежність моєї думки є моїм основним обов'язком щодо них» [9, с. 11]. Зі слів Ж.-А. Кондорсе випливає, що відповідно до теорії національного суверенітету мандат депутата має загальний характер, тобто кожен депутат представляє націю у цілому, а не окремі групи виборців.

З упровадженням вільного мандата повна залежність депутатів від виборців була замінена їх повною незалежністю. Відмова від імперативного мандата була наслідком відмови від народного суверенітету, якому був протиставлений національний суверенітет. У свою чергу, М. Прело вважав, що представництво депутатом нації треба розуміти в тому сенсі, що влада, котру депутат правомірний здійснювати, є владою не його виборців, а владою нації, тобто держави [10, с. 61].

Теоретики не ідеалізували інститут вільного мандата та допускали можливість зловживання депутатами владою, що належить їм, тому вони розглядали питання про відповідальність депутатів. Так, Дж. С. Мілль, теоретично погоджуючись з необхідністю в певних випадках заміни депутата, не бачив шляхів її практичної реалізації [11, с. 174]. З цього приводу А. Есмен указував, що відповідальність практично дуже важко організувати, та звертав увагу на те, що вона в більшості випадків поверталась би проти суспільних інтересів, проти істинних інтересів тих, кого вони представляють, паралізуючи страхом діяльність представників, котра для того, аби бути

корисною, повинна бути зазвичай повністю вільною. Він вважав, що представницьке правління природно хилиться до безвідповідальності представників [12, с. 308–309].

Серед вчених дореволюційного періоду, які обґрунтовували необхідність існування вільного мандата, можемо виділити Б. Чичеріна, М. Дружиніна, С. Котляревського, М. І. Лазаревського. Останній допускав можливість та правомірність виборчих цензів та обмежень, стверджуючи, що виборче право є лише функцією, що виконується в інтересах суспільства, умови здійснення якої визначаються законом. Він вважав, що вибори є не процедурою обрання представника даного округу, а засобом призначення одного із членів представницького органу [13, с. 157].

З розвитком у ХХ ст. партійної системи були зроблені поправки на нові обставини і в теорії вільного мандата. Переважну роль у цьому процесі відіграли представники німецької школи права. Зокрема, німецький дослідник К. Хессе, розглядаючи принцип вільного мандата, відмічає те, що закріплена в Основному законі ФРН норма про депутата як представника народу, котрий не зв'язаний наказами та вказівками і підпорядковується лише своїй совісті (ст. 38), не повинна розумітися так само, як і за часів раннього німецького конституціоналізму. Тому поширена думка, у відповідності з якою «вільний мандат вступає в непереможне протиріччя з дійсністю сучасної партійної держави», не враховуючи, що положення, закріплене в ст. 38 Основного закону, варто тлумачити не в попередньому, а в її сучасному взаємозв'язку і що така інтерпретація невіддільна від умов теперішньої парламентської роботи. На думку К. Хессе, Основний закон ФРН ясно дає визначення в ст. 21 (у ній мова йде про партії та їх ролі у формуванні політичної волі народу) та ст. 38, що становище депутата не може бути зрозумілим поза діяльністю політичних партій і, навпаки, для співпраці політичних партій у парламенті істотно значення вільного мандата. «У тій же мірі, – пише далі К. Хессе, – в якій сучасний парламент являє собою орган, де в процесі відкритої та вільної боротьби думок повинно бути знайдене найкраще і найбільш правильне рішення в сенсі найбільшої раціональності, і сучасний депутат відповідає уявленням щодо незалежного депутата» [14, с. 286].

На сьогодні депутати є скоріше професійними політиками, партійними функціонерами чи експертами, котрі об'єднані партією для колективної дії і можуть здійснювати свої наміри лише шляхом єдиних та згуртованих дій фракції та партії. Саме тому, як указує німецький дослідник, вільний мандат не

виключає ні співпрацю партій у підготовці політичного рішення в парламенті, ні зв'язок депутатів зі своїми партіями, ні директиви, що розробляються та проводяться фракціями.

На думку К. Хессе, «вільний мандат» послаблює зв'язок депутатів з їхніми партіями та фракціями, позбавляючи ці зв'язки впливу правових санкцій. Тому, – стверджує він, – ні один депутат не може бути примушений у правовій формі до певної поведінки в парламенті, та завдяки цьому згуртованість дій фракції залежить в першу чергу від вільного схвалення» [14, с. 286]. При цьому він не виключає фактичного партійного тиску, який знаходиться в арсеналі політичних партій, головним із яких є право висувати кандидатів на наступних виборах. Однак, як зазначає К. Хессе, вихід чи виключення із партії чи фракції, а також перехід в іншу партію чи фракцію не зачіпає мандата (однак наслідком цього є втрата місця в парламентських комісіях) [14, с. 288].

Таким чином, вільний мандат у сучасній державі, для якої характерним є зростаючий вплив партій, в умовах парламентської діяльності, що здійснюється на основі визнання ролі партій та їх фракцій у формуванні політичної ролі народу, має забезпечувати певну самостійність депутатів як усередині фракції чи партії, так і в їх відносинах.

Сучасність. Сучасне розуміння вільного мандата найбільш вдало сформулював М. Прело, який зводив зміст вільного мандата до таких ознак: мандат є загальним (тобто хоча депутати обираються по округах, вони представляють усю націю); мандат – не імперативний, а факультативний (його здійснення вільне від примусу); мандат не підлягає відкликанню; мандат при його здійсненні не потребує узгодження дій мандатарія [15, с. 437–439].

Виходячи із запропонованого М. Прело розуміння вільного мандата та аналізу конституційного регулювання статусу парламентарів в окремих країнах світу, західний вчений Марк Ван дер Халст [16, р. 8] виділяє ряд загальних ознак вільного мандата. По-перше, депутатський мандат є загальним. Ряд конституцій чітко вказали, що парламентарії не представляють свій виборчий округ або відділ, а представляють націю в цілому. Серед них можемо виділити: Конституцію Бельгії (ст. 32), Конституцію Італії (ст. 67), Основний закон ФРН (ст. 38), Конституцію Португалії (ст. 152), Конституцію Туреччини (ст. 80). Тим не менш загальний характер має ряд винятків, зокрема в окремих державах (наприклад, Великобританія) депутати обираються з метою представництва своїх виборців, однак без поширення на них імперативного мандата, оскільки вони вправі голосувати на власний розсуд.

По-друге, як зазначає вчений, «відповідно до концепції національного суверенітету, мандат є представницьким, тобто виборні представники є абсолютно незалежними від виборців». Так само, як парламентарії не є представниками лише частини населення, так і вони позбавлені можливості захисту особливих інтересів, депутати і сенатори здійснюють свої повноваження вільно і не пов'язані будь-якими взятими на себе зобов'язаннями перед їх обранням або інструкціями, отриманими від виборців під час здійснення повноважень. Виборні представники не зобов'язані підтримувати свою партію або будь-які рішення, прийняті їх партією в парламенті. Унаслідок шкідливої для партії поведінки депутата його може бути виключено з неї, однак це не тягне за собою втрату депутатського мандата. Наприклад, у Конституціях Ісландії (ст. 48), Польщі (ст. 104), Словацької Республіки (ст. 73), Республіки Словенія (ст. 82), Чеської Республіки (ст. 26), Австрійської Республіки (ст. 56), Італії (ст. 67), Основному законі Федеративної Республіки Німеччини (ст. 38) зазначається, що депутати парламенту не пов'язані будь-якими наказами чи інструкціями або при виконанні своїх функцій не пов'язані з імперативним мандатом.

По-третє, як логічний наслідок вільного представництва «депутатський мандат є безвідкличним, тобто депутати не можуть бути відкликані виборцями» (наприклад, п. 14 розд. II Конституції Латвії) [17, р. 104].

Також у конституціях багатьох країн міститься пряма заборона імперативного мандата. Про це безпосередньо йдеться, наприклад, у Конституції Казахстану (ст. 52), де зазначається, що депутат парламенту не пов'язаний будь-яким імперативним мандатом, у Конституції Французької Республіки (ст. 27) та Конституції Румунії (ст. 66), які встановлюють недійсність будь-якого імперативного мандата. Аналогічні приписи щодо відсутності у парламентарів імперативного мандата містять Конституції Молдови (ст. 68), Хорватії (ст. 74), Албанії (ст. 70), Князівства Андорра (ст. 70), Вірменії (ст. 66) [18, с. 112].

Серед вітчизняних вчених найбільш точну характеристику вільному мандату дав Ю. М. Тодика, який зазначав, що депутат у парламенті повинен діяти на підставі власних міркувань в інтересах усього народу і що такий мандат передбачає можливість неспівпадіння загальнонародних і місцевих інтересів і відповідно містить необхідність віддавати перевагу загальним інтересам. Тому при вільному мандаті не передбачається можливість відкликання депутата, а відповідальність за свою діяльність він несе не перед виборцями свого округу, а перед народом у цілому [19, с. 449]. Про домінування в теорії і практи-

ці конституційного права вільного типу мандата наголошує В. Кузнецова [20, с. 180].

Крім того, ряд авторів [21, с. 68–73], характеризуючи сутність вільного мандата, вважають, що його природа вже сама по собі виключає будь-яку юридичну відповідальність депутата за невиконання ним партійних рішень і наказів виборців, а невиконання депутатом партійних рішень і неврахування побажань виборців хоча й не тягне за собою юридичної відповідальності, усе ж може мати для депутата несприятливі політичні наслідки – втрату політичної підтримки партії та виборців в окрузі, відтак і шансів на перемогу на наступних виборах. З приводу цього американський вчений Р. Далтон зазначає, що «голосування дозволяє громадянам переобрати представників, які виправдали їх довіру, і відправити у “небуття” тих, які цього не зробили» [22, р. 127; 23, р. 247]. У цьому аспекті, на думку американського вченого, виборчий механізм набуває якостей «винагород і покарань». Саме тому у переважній більшості країн світу із відносно стабільними партійними системами депутати, попри вільну природу свого мандата, підтримують активні зв'язки з виборцями, враховують їх побажання під час роботи у представницьких органах, а також підкоряються вимогам фракційної дисципліни. Виняток із цього правила становлять країни з нерозвинутими та нестабільними партійними системами, де електоральні уподобання виборців схиляються не стільки до партій, скільки до відомих персоналій незалежно від того, які політичні сили представляють ці особи.

Виходячи з того, що за умов функціонування вільного представницького мандата не існує іншого правового механізму впливу виборців на діяльність своїх обранців (на відміну від імперативного мандата), окрім виборів, мотивуючим засобом впливу виступає інститут громадської думки. По відношенню до виборних представників це насамперед обумовлено виникненням загрози їх переобранню в разі неефективності виконання громадських запитів протягом часу дії мандата. У державах зі сталими (розвинутими) політичними традиціями громадська думка, з одного боку, є елементом взаємозв'язку з виборцями, а з другого – індикатором вибору політичної поведінки, відповідного вектора політичної діяльності. Таким чином, громадська думка в умовах вільного представницького мандата, як вважають американські вчені Л. Дж. Кросбек, Д. А. М. Петерсон та Дж. А. Стімсон, є умовними вказівками (настановами) для народних обранців, за допомогою яких виборці впливають на прийняття ними відповідних рішень [24, р. 406–419].

Зупинившись на характеристиці вільного мандата, О. Д. Чепель [25, с. 55–56] узагальнює низку позитивних рис і переваг вільного мандата, які посприяли вибору більшості демократичних країн саме цього виду мандата.

По-перше, вільний мандат зумовлює подальшу професіоналізацію діяльності депутатів. По-друге, повна передача депутатському корпусу повноважень щодо здійснення влади переносить напруження політичної боротьби у стіни парламенту і тим знижує небезпеку прямої конфронтації в суспільстві, що особливо важливо у періоди суспільної нестабільності. По-третє, суттєво нейтралізується регіональний лобізм. По-четверте, вільний мандат не припускає колізій між інтересами виборців окремих округів, що не перешкоджає виробленню рішень державного значення законодавчим органом. Парламент у цілому і кожний його член зокрема перебувають із народом (нацією) у правових відносинах, які регулюються конституційними нормами. По-п'яте, вільний мандат не означає відсутність зв'язків депутата з виборцями. У демократичних країнах (а їх сьогодні переважна більшість) посередником між парламентом і виборцями є розвинена система політичних партій. Світовий досвід доводить, що парламент тоді є справжнім представником усього народу, коли політичні об'єднання його депутатів відображають інтереси різних соціальних верств і груп суспільства, а не певної територіальної громади.

Крім того, потрібно визнати превалюючу у вітчизняному політикумі деформованої думки про абсолютний характер вільного мандата (мова в першу чергу йде про депутатський імунітет), який зовсім не означає повної свободи дій парламентаря, хоча і на відміну від імперативного дає значно більше можливостей для самостійної роботи. Навіть за відсутності відкликання та обов'язковості наказів виборців депутат залишається представником народу і не може не підтримувати зв'язки з виборцями та не здійснювати взаємодію з ними. Якщо б така ситуація мала місце, це призвело б до грубого порушення принципу народовладдя, а саме одного з його інститутів – представницької демократії. Депутати парламенту повинні виражати загальну волю народу, яка втілюється в законах, а без підтримання зв'язків з виборцями це неможливо.

Вільний мандат у вітчизняній конституційній практиці. В Україні перехід від імперативного до вільного типу мандата пов'язаний з прийняттям 28 червня 1996 р. Конституції України. Положення чинної Конституції України не містять прямого закріплення певного типу депутатського мандата, але принцип вільного мандата знаходить своє відобра-

ження в ч. 2 ст. 79 Конституції України і виражений у змісті присяги, яку депутати приймають перед Верховною Радою України: депутати присягають на вірність Україні, дотриманню Конституції і законів України, виконанню своїх обов'язків в інтересах всіх співвітчизників. Зміст цієї статті свідчить, що народний депутат України є повноважним представником народу у Верховній Раді України. Він покликаний своїми діями захищати суверенітет та незалежність України, піклуватись про добробут Вітчизни та українського народу. Разом з тим принцип вільного мандата, на думку В. В. Речицького, попри існуючу партійну і фракційну дисципліну, знаходить також своє відображення в ч. 2 ст. 80 Конституції України [26]. Крім того, як зазначає В. М. Шаповал, опосередкованим свідченням закріплення вільного мандата в Конституції України може бути зміст ст. 81, яка в переліку підстав для дострокового припинення повноважень народного депутата України не містить положень про можливість відкликання парламентаря виборцями [27, с. 665].

Однак до прийняття у березні 2001 р. нового Закону України «Про правовий статус народного депутата України» в українському законодавстві існувала колізія між нормами Конституції та ст. 7 Закону України «Про статус народного депутата України» в редакції від 25 вересня 1997 р., що «умовної» можливості відкликати народного депутата, що давало підстави брати під сумнів існування вільного мандата парламентаря і спонукало до приведення у відповідність до Конституції України положень законодавства.

Зміни до Конституції України від 8 грудня 2004 р. зумовили виникнення передумов для формування нової концепції мандата народного депутата, а також супроводжувалися змінами виборчого законодавства (перехід до пропорційної виборчої системи із закритими списками). Попри те що цей крок був направлений на реальну структурізацію парламенту в цілому він не сприяв демократизації його діяльності. Нова редакція Конституції України впроваджувала закріпленій у ст. 81 Основного Закону принцип, відповідно до якого кожен народний депутат України, обраний за виборчим списком відповідної політичної сили, зобов'язаний увійти до сформованої цією політичною силою фракції у Верховній Раді України. Якщо ж депутат відмовляється це зробити або ж захоче вийти із фракції, його буде позбавлено депутатського мандата. Отже, нова система формування парламентських фракцій дала змогу більшості диктувати свою волю для меншості у фракції [28, с. 121].

Упровадження інституту імперативного мандата зіштовхнулося з гострою критикою як усередині

України, так і з боку європейських демократичних інституцій (Венеціанська комісія, Рада Європи), під тиском яких (на думку окремих авторів, також під впливом нових правлячих еліт) Конституційним Судом України у справі про додержання процедури внесення змін до Конституції України було прийнято рішення про визнання неконституційним Закону України «Про внесення змін до Конституції України» від 8 грудня 2004 р. № 2222-IV (справа від 30 вересня 2010 р.) та закріплено повернення до Конституції України в редакції від 28 червня 1996 р.

Водночас з конституційними трансформаціями 2014 р. відбувся черговий перехід від однієї редакції Конституції України до іншої. У зв'язку з цим після виборів 2014 р. в парламенті склалася ситуація, за якої 1/2 частина депутатів, яка обиралася за партійними списками, має партійно-імперативний мандат, а інша половина, яка обиралася в мажоритарних виборчих округах, – вільний представницький мандат. Причиною цьому послугувало неприведення законодавцем положень законів України «Про вибори народних депутатів України» та «Про статус народних депутатів України» у відповідність до норм відновленої в редакції 2004 р. Конституції України. Фактично не було узгоджено закріплений на конституційному рівні тип представницького мандата та модель виборчої системи, адже партійно-імперативний мандат був розрахований на пропорційну виборчу систему.

Такий дуалізм типів представницьких мандатів у парламенті нового скликання в першу чергу порушив принцип рівності правового статусу народних депутатів, який (хоча й чітко не закріплений) презюмується Конституцією України (Рішення Конституційного Суду України від 3 грудня 1998 р., справа про утворення фракцій у Верховній Раді України). Виконуючи одні і ті ж представницькі функції, депутати мають різний конституційно-правовий статус стосовно дострокового припинення депутатських повноважень. Тобто відбувся своєрідний поділ парламентарів, водороздільною лінією якого є міра сво-

боди депутатів. Хоча де-факто за відсутності в законодавстві відповідного механізму відкликання політичними партіями своїх представників дана розбіжність ніяким чином не впливає на функціонування парламенту.

Попри це автор вважає за потрібне усунення зазначених неузгодженостей та прогнозує такі моделі внесення змін до конституційного законодавства: 1) по збереженню вільного мандата (підтримується автором дослідження) шляхом внесення до Конституції України положень про заборону імперативного мандата з одночасною ліквідацією положень, що ставлять підставу дострокового припинення повноважень у залежність від волі політичної сили (такий підхід у своєму проекті Конституції України пропонує В. Речицький [29, с. 548]); 2) по збереженню партійно-імперативного мандата шляхом внесення змін до виборчого законодавства (насамперед стосовно переходу до пропорційної виборчої системи), що узгоджуються з нормами діючої Конституції.

Таким чином, з усього зазначеного можна зробити певні висновки: а) ідея вільного мандата виникла в часи європейського просвітництва, а нормативного свого закріплення здобула після Великої французької революції; б) сучасне розуміння вільного мандата найбільш вдало сформулював М. Прело, який вбачав у ньому сукупність таких ознак, як загальність, факультативність та безвідкличність; в) нового осмислення теорія вільного мандата набула з появою політичних партій, зокрема вагомий вклад у цей процес зробила німецька школа права; г) узагальнивши конституційну практику окремих зарубіжних країн, на відміну від імперативного, вільний мандат поширений в абсолютній більшості демократичних країн світу незалежно від форми держави чи виду виборчої системи; д) у ході аналізу вітчизняної конституційної практики автор виступає з пропозицією (задля збереження вільного представницького мандата) скасування імперативного мандата народних депутатів України, а отже, про доцільність внесення відповідних конституційних змін.

ЛІТЕРАТУРА

1. Речицький В. В. Конституціоналізм. Коротка версія. Читанка з конституціоналізму для зацікавлених / В. В. Речицький. – Х. : Харк. правознавч. група : Права людини, 2014. – 264 с.
2. Hostettler John (1997). Sir Edward Coke: A Force for Freedom. Barry Rose Law Publishers., 1997. – P. 137.
3. Чепель О. Д. Представницький мандат парламентарів: основні тенденції розвитку / О. Д. Чепель // Наук. вісн. Чернівець. ун-ту. – 2010. – Вип. 538. Правознавство. – С. 53–57.
4. Савельев В. А. Капитолий США: прошлое и настоящее / В. А. Савельев. – М. : Мысль, 1989. – 278 с.
5. Фадеев В. И. Депутатский мандат в Российской Федерации: конституционно-правовые основы : учеб. пособие / В. И. Фадеев, М. В. Варлен. – М. : Норма, 2008. – 448 с.

6. Еллинек Г. Общее учение о государстве / Г. Еллинек ; вступ. ст.: И. Ю. Козлихин. – СПб. : Юрид. центр Пресс, 2004. – 752 с.
7. Градовский А. Д. Сочинения / А. Д. Градовский. – СПб. : Наука, 2001. – 512 с.
8. Котляревский С. А. Конституционное государство: опыт политико-морфологического обзора / С. А. Котляревский. – СПб., 1907. – 250 с.
9. Мандат депутата у сучасних демократіях: права та відповідальність. Дослідження проблеми / Світлана Конончук, Олег Ярош ; Укр. незалеж. центр політ. дослідж. – К. : [Агентство «Україна»], 2011. – 96 с.
10. Прело М. Конституционное право Франции / Марсель Прело ; пер. фр. Ф. А. Кублицкого ; под ред. и с предисл. А. З. Манфреда. – М. : Изд-во иностр. лит., 1957. – 671 с.
11. Милль Дж. С. Размышления о представительном правлении / Дж. С. Милль. – СПб. : Изд. Яковлева, 1863. – [4], 361 с.
12. Общие основания конституционного права : пер. с 4-го фр. изд. / А. Эмен, проф. ; под ред. Н. О. Бер. – 2-е изд. – СПб. : О. Н. Попова, 1909. – 461 с.
13. Русское государственное право: Конституционное право. Т. 1, вып. 1 / Н. И. Лазаревский. – 4-е изд. – Пг : Тип. Ред. период. изд. М-ва фин., 1917. – 272 с.
14. Основы конституционного права ФРГ : пер. с нем. / К. Хессе ; под ред.: Н. А. Сидоров (вступ. ст.) ; пер.: Е. А. Сидорова. – М. : Юрид. лит., 1981. – 368 с.
15. Конституционное (государственное право) зарубежных стран : в 4 т. Т. 1–2. Часть общая : учебник / отв. ред. Б. А. Страшун. – М. : БЕК, 1999. – 784 с.
16. Marc Van der Hulst. The parliamentary mandate a global comparative study / Marc Van der Hulst. – Geneva : Inter-Parliamentary Union, 2000. – 154 p.
17. Inter-Parliamentary Union. International Centre for Parliamentary Documentation (1986). Parliaments of the world: a comparative reference compendium. – Aldershot, Hants : Gower Publishing Company.
18. Мельник О. Представницький мандат парламентарів: природа, генезис, сучасність [Електронний ресурс] / О. Мельник // Збірник наукових тез Першої міжнародної наукової конференції : парламент. читання, 1–2 жовт. 2010 р. / Нац. ун-т «Києво-Могилян. акад.». – Режим доступу: http://parliament.org.ua/upload/docs/Parliamentary_readings_.pdf.
19. Конституційне право України / за ред. Ю. М. Тодики, В. С. Журавського. – К. : Ін Юре, 2002. – 544 с.
20. Конституційне право України / за ред. В. Ф. Погорілка. – 4-те вид. – К. : Наук. думка, 2003. – 676 с.
21. Розвиток публічного права в Україні (довідь за 2007–2008 роки) / [за заг. ред. Н. В. Александрової, І. Б. Коліушка]. – К. : Конус-Ю, 2009. – 584 с.
22. Dalton R. J. Citizen politics in Western democracies: public opinion and political parties in the United States, Great Britain, West Germany and France / R. J. Dalton. – Chatham House Publishers, Inc., 1988. – P. 127.
23. Janda K. The challenge of democracy: government in America / K. Janda, J. M. Berry, J. Goldman. – Boston : Houghton Mifflin Company, 1989. – P. 247.
24. Grossback L. J. Comparing Competing Theories on the Causes of Mandate Perceptions / Lawrence J. Grossback, David A. M. Peterson, James A. Stimson // American Journal of Political Science. – April 2005. – Vol. 49. – No. 2. – P. 406–419.
25. Чепель О. Д. Конституційно-правовий статус та професіоналізація діяльності депутатів парламенту на сучасному етапі (порівняльно-правове дослідження) : монографія / О. Д. Чепель. – Чернівці : Рута, 2010. – 256 с.
26. Речицький В. В. Роль громадськості в реформуванні Конституції України – питання політико-правового контексту [Електронний ресурс] / В. В. Речицький. – Режим доступу: <http://khp.org/index.php?id=1240328123>.
27. Юридична енциклопедія : в 6 т. / редкол.: Ю. С. Шемшученко (відп. ред.) та ін. – К. : Укр. енцикл., 1998. – Т. 2 : Д – Й. – 744 с.
28. Панкевич І. Імперативізація парламентського мандату в Україні та інших європейських державах (порівняльно-правовий аналіз) / І. Панкевич // Вісн. Львів. ун-ту. Серія юрид. – 2010. – Вип. 50. – С. 118–126.
29. Речицький В. В. Політичний предмет конституції / В. В. Речицький. – К. : ДУХ І ЛІТЕРА, 2012. – 728 с.

REFERENCES

1. Rechytskyi V. V. *Konstyutsionalizm. Korotka versii. Chytanka z konstyutsionalizmu dlia zatsikavlenykh*, (Constitutionalism. Short Version. Reader of Constitutionalism for Interested.) Kharkiv, Kharkivska pravozakhysna hrupa, Prava liudyny, 2014, 264 p.
2. Hostettler John (1997). *Sir Edward Coke: A Force for Freedom*. Barry Rose Law Publishers., 1997. – P. 137.

3. Chepel O. D. *Predstavnytskyi mandat parlamentariv: osnovni tendentsii rozvytku* (Representative Mandate Mps: Main Trends), *Naukovyi visnyk Chernivetskoho universytetu*. 2010. Vypusk 538. Pravoznavstvo, P. 53–57.
4. Savelev V. A. *Kapitoliy SShA: proshloe i nastoyashee*, (US Capitol: Past and Present) M., Myisl, 1989, 278 p.
5. Fadeev V. I. *Deputatskiy mandat v Rossiyskoy Federatsii: konstitutsionno-pravovyye osnovy* (Seats in the Russian Federation: the Constitutional and Legal Foundations) ucheb. posobie, V. I. Fadeev, M. V. Varlen, M., Norma, 2008, 448 p.
6. Ellinek G. *Obschee uchenie o gosudarstve* (The Total Doctrine of the State) Ellinek G., Vstup, st.: Kozlihin I. Yu, S.-Pb., Yurid. tsentr Press, 2004, 752 p.
7. Gradovskiy A. D. *Sochineniya* (Works), Aleksandr Dmitrievich Gradovskiy, Spb., Nauka, 2001, 512 p.
8. Kotlyarevskiy S. A. *Konstitutsionnoe gosudarstvo: opyt politiko-morfologicheskogo obzora* (The Constitutional State: the Experience of Political and Morphological Review), Kotlyarevskiy S. A., Spb., 1907, 250 p.
9. *Mandat deputata u suchasnykh demokratiakh: prava ta vidpovidalnist. Doslidzhennia problem* (The mandate MP in Modern Democracies: Rights and Responsibilities) Svitlana Kononchuk, Oleh Yarosh ; Ukr. nezalezh. tsentr polit. Doslidzh, K., Ahentstvo «Ukraina», 2011, 96 p.
10. Prelo M. *Konstitutsionnoe pravo Frantsii* (Constitutional Law France) Marsel Prelo; Per. fr. F. A. Kublitskogo; Pod red. i s predisl. A. Z. Manfreda, M., Izdatelstvo inostrannoy literatury, 1957, 671 p.
11. Mill D. S. *Razmyshleniya o predstavitelnom pravlenii* (Reflections on Representative Government) Dzh. St. Mill., SPb., Izd. Yakovleva, 1863, [4], 361 p.
12. *Obschie osnovaniya konstitutsionnogo prava* (General Grounds of Constitutional Law) Perevod s 4-go frantsuzskogo izdaniya. Esmen A., prof.; Pod red., N. O. Ber., 2-e izd, S.-Pb., O. N. Popova, 1909. 461 p.
13. *Russkoe gosudarstvennoe pravo: Konstitutsionnoe pravo* (Russian State Law: Constitutional Law.) T. 1, Vyip. 1, Lazarevskiy N. I., 4-e izd, Petrograd: Tip. Red. period. izd. M-va fin., 1917, 272 p.
14. *Osnovyi konstitutsionnogo prava FRG* (Fundamentals of German Constitutional Law). Perevod s nemetskogo, Hesse K., Pod red., Sidorov N. A. (Vstup. st.), Per., Sidorova E. A., M., Yurid. lit., 1981, 368 p.
15. *Konstitutsionnoe (gosudarstvennoe pravo) zarubezhnykh stran* (Constitutional (State Law) of Foreign Countries) V 4 t, Toma 1–2. Chast obschaya: Uchebnik, Otv. red. B. A. Strashun, M., BEK, 1999, 784 p.
16. Marc Van der Hulst. *The parliamentary mandate a global comparative study*, Marc Van der Hulst. – Geneva : Inter-Parliamentary Union, 2000. – 154 p.
17. *Inter-Parliamentary Union. International Centre for Parliamentary Documentation* (1986). Parliaments of the world: a comparative reference compendium. Aldershot, Hants: Gower Publishing Company.
18. Melnyk O. *Predstavnytskyi mandat parlamentariv: pryroda, henezys, suchasnist* (Representative Mandate Mps: Nature, Genesis, Present.) Zbirnyk naukovykh tez Pershoi mizhnarodnoi naukovoï konferentsii, Parlamentski chytannia. 1–2 zhovtnia 2010 roku Natsionalnyi universytet «Kyievo-Mohylianska Akademiia. Elektronnyi resurs, Rezhym dostupa: http://parlament.org.ua/upload/docs/Parliamentary_readings_.pdf.
19. *Konstyutsiine pravo Ukrainy* (Constitutional Law of Ukraine) za red. Yu. M. Todyky, V. S. Zhuravskoho, K., In Yure, 2002, 544 p.
20. *Konstyutsiine pravo Ukrainy* (Constitutional Law of Ukraine). za red. Pohorilka V. F., 4-te vyd., Naukova dumka., K.: 2003. – 676 s.
21. *Rozvytok publichnogo prava v Ukraini* (The Development of Public Law in Ukraine) (dopovid za 2007–2008 roky), [za zah. Red. N. V. Aleksandrovoi, I. B. Koliushka]. – K.: Konus-Yu, 2009. – 584 s.
22. Dalton R. J. *Citizen politics in Western democracies: public opinion and political parties in the United States, Great Britain, West Germany and France*, R. J. Dalton, Chatham House Publishers, Inc., 1988, P. 127.
23. Janda K. *The challenge of democracy: government in America*, K. Janda, J. M. Berry, J. Goldman, Boston, Houghton Mifflin Company, 1989, P. 247.
24. Lawrence J. Grossback, David A. M. Peterson, James A. Stimson. *Comparing Competing Theories on the Causes of Mandate Perceptions*, *American Journal of Political Science*, Vol. 49, No. 2, April 2005, P. 406–419.
25. Chepel O. D. *Konstyutsiino-pravovyi status ta profesionalizatsiia diialnosti deputativ parlamentu na suchasnomu etapi (porivnialno-pravove doslidzhennia)* (Constitutional-Legal Status and Professionalisation of Mps at Present (Comparative Legal Study)) Monohrafiia, Chernivtsi: Ruta, 2010, 256 p.
26. Rechyskiy V. V. *Rol hromadskosti v reformuvanni Konstytutsii Ukrainy, pytannia polityko-pravovoho kontekstu* (The Role of the Public in Reforming the Constitution of Ukraine – the Question of Political and Legal Context) Elektronnyi resurs, regim dostupa <http://khpg.org/index.php?id=1240328123>.

27. *Yurydychna entsyklopediia* (Legal Encyclopedia) V 6 t., Redkol.: Yu. S. Shemshuchenko (vidp. red.) ta in, K., Ukr. entsykl., 1998, T. 2 : D – Y. – 744 p.
28. Pankevych I. Imperatyvizatsiia parlamentskoho mandatu v Ukraini ta inshykh yevropeyskykh derzhavakh (porivnialno-pravovyi analiz) (Imperatyvizatsiya Parliamentary Mandate in Ukraine and other European Countries (Comparative Legal Analysis)), *Visnyk Lvivskoho universytetu. Seriiia yuryd.* 2010. Vyp. 50. Lviv, P. 118–126.
29. Rechytskyi V. V. *Politychnyi predmet konstytutsii* (The Political Subject of the Constitution) Kyiv: DUKh I LITERA, 2012, 728 p.

П. В. РОМАНЮК

аспірант кафедри конституційного права України Національного юридического університета
імени Ярослава Мудрого

СВОБОДНЫЙ МАНДАТ КАК ЭЛЕМЕНТ ПРЕДСТАВИТЕЛЬСКОЙ ДЕМОКРАТИИ: ИСТОРИКО-ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ЗАМЕТКИ

В статье рассматриваются вопросы становления и развития модели свободного мандата. Целью статьи является проведение общетеоретической характеристики свободного мандата путем анализа конституционно-правовой мысли и обобщенного практического опыта деятельности представительских органов.

Также в работе рассматриваются конституционно-правовые основы закрепления и функционирования свободного мандата в условиях отечественного конституционализма.

Ключевые слова: свободный мандат, императивный мандат, представительская демократия, представительская система, народное представительство.

P. V. ROMANYUK

PhD Candidate of the Department of Constitutional Law of Ukraine
of Yaroslav Mudryi National Law University

FREE MANDATE AS AN ELEMENT OF REPRESENTATIVE DEMOCRACY: HISTORICAL AND THEORETICAL NOTES

Problem setting. The purpose of article is illumination of the general-theoretical characteristic of free type of the representative mandate by the analysis of constitutional and legal thought and the generalized practical experience of activity of representative bodies.

Analysis of resent researches and publications. The following scientists were engaged in research of the specified question: Em. Siyes, M. Prelo, M. Ammeler, B. Manen, K. Hesse and others.

Target of research. Analysis of the content of the free type representation mandate and clarify the specifics of the consolidation and functioning of the free mandate in the face of domestic constitutionalism, and to offer possible ways of improvement of constitutional legislation in the aspect of the research question.

Article's main body. A question of formation and development of model of free representation is considered in this article. The constitutional and legal bases of fixing and functioning of free type of the mandate in the conditions of domestic constitutionalism are also demonstrated in work.

Conclusions and prospects for the development. The free mandate doesn't mean complete freedom of parliamentarians' action, although, unlike the imperative gives much more opportunities for independent work. Even in the conditions of right to recall and binding with voters orders absence, deputy as a representative of the people can't manage without getting in touch with voters and interacting with them. If such a situation occurred, it would give a result to a gross violation of the democracy principle, namely one of its institutes – representative democracy. Deputies should express the common will of the people, which is embodied in the laws, and it's impossible without keeping connections with the voters.

Upholding free type mandate opens up more opportunities for professional growth of deputies in comparison with the imperative mandate. The deputy, who is convinced that he would continue his professional activities without the threat of withdrawal has an opportunity openly and independently express his opinion. Simultaneously the free mandate significantly reduces the impact of regional lobbying.

Key words: free mandate, imperative mandate, representative democracy, representative system, popular representative.